

KATARÍNA ŠOMODIOVÁ*

A mandeusok a Közel-Keleten és Európában

Az elmúlt másfél évtizedben rendkívül nagyszámú közel-keleti bevándorlót és menekültet fogadott be az Európai Unió, Ausztrália, Kanada, az Amerikai Egyesült Államok és több egyéb ország. A leteleplülők legnagyobb része a többségi szunnita, illetve a síita iszlámhoz tartozik, azonban egyre gyakrabban említik a médiában és tudományos körökben egyaránt a különböző kisebb közel-keleti vallási csoportok híveit is. Ezek nem csak a különféle keresztény felekezetek tagjai (pl. nesztoriánusok, asszírek, koptok és mások) vagy a jazídik, akik az Iszlám Állam nevű militáns/terrorszervezet kemény üldözésének vannak kitéve a hazájukban, hanem olyan kisebb közösségek is, melyekről viszonylag ritkán számol be a média.

A mandeusok is egy ilyen, viszonylag kevésbé ismert csoportot alkotnak. Egyedi vallással, saját hagyományokkal, jellegzetes rituálékkal és különlegesen összetett vallási, etnikai, illetve polgári identitással rendelkeznek, amiért külön figyelmet érdemelnek mind a közel-keleti kisebbségek, mind a modern migráció kutatásán belül.

A közel-keleti kisebbségkutatás egyre fontosabb szerepet játszik a Közel-Kelet egészének kutatásában. Az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb figyelmet kaptak a Közel-Kelet hagyományos etnikai, vallási és kulturális heterogenitása által veszélyeztetett kisebbségi

---

* A tanulmány A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés – KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 program keretében belül készült. A szerző a Pozsonyi Comenius Egyetem Összehasonlító Vallástudomány tanszékének doktori hallgatója E-mail: ksomodiova@gmail.com.

csoportok, akik gyakran a puszta túlélésért harcolnak hazájukban és a diaszpórában egyaránt. Ez a tanulmány igyekszik hozzájárulni az aktuális tudományos közel-keleti kisebbségkutatáshoz egy olyan közösség bemutatásával, amely mind származási régiójában, mind a diaszpórában komoly kihívások előtt áll.

A tanulmány a szakirodalom és média által közölt híreken kívül főleg arra a terepmunkára épít, melyet a szerző 2015 októberében az iráni ahvázi mandeus közösségben,¹ valamint a 2015 novemberében a dániai és németországi mandeusok között végzett.² Fontos megjegyezni, hogy az Európában élő mandeus diaszpórát szinte kizárólag Irakból származó hívők alkotják, akik 2003 után emigráltak hazájukból. Amint e tanulmány megpróbálja bemutatni, az iraki és az iráni mandeus közösségek között lényeges különbségek figyelhetőek meg.

Kik a mandeusok?

A mandeusokról a múltban számos furcsa, és utólag tévesnek bizonyult elképzelés látott napvilágot.³ Mára a közösségről

¹ Az ahvázi terepmunkára a „Rudolf Macúch és az iráni vallási kisebbségek” című projekt részeként került sor, mely a pozsonyi Comenius Egyetem Összehasonlító Vallástudományi Tanszékének és Sárközy Miklós, a Károli Gáspár Református Egyetem docensének közös kutatásához illeszkedett. Célja Rudolf Macúch szlovák származású sémi nyelvek professzorának életének és iráni tevékenységének feltérképezése volt. Macúch főleg a szamaritánus arámi és a mandeus nyelvek terén végzett rendkívül értékes kutatást. A munkásságáról szóló előadás elhangzott a XV. Nemzetközi Vámbéry Konferencián, Dunaszerdahelyen, 2017. október 7-én.

² A kutatás egy nagyobb, Európában letelepedett közel-keleti bevándorlókkal foglalkozó projekt része volt. Ennek során a szerző Németországban Dachauban és Dániában Løgstøben látogatta meg az ott élő mandeus közösségeket, és készített félig strukturált interjúkat a hívőkkel és a vallási vezetőkkel egyaránt. Több hívővel, aki a kutatás időpontjában nem tartózkodott az adott helyeken, e-mailben készült interjú.

³ Például a 16. ill. 17. század bászrai portugál kereskedelmi állomás dolgozói a „Szent János keresztényei” elnevezést használták, nyilván félreértve a mandeus vallásgyakorlatot és hagyományt. Bővebben l. Drower, Lady Ether Stefana: *The*

pontosabb tudással rendelkezünk: a mandeusok egy egyedi, más ismert vallástól független, monoteista vallás követői. Hazájuk a mai Irak és Irán területe, elsősorban a határ két oldalán, Dél-Irak, valamint az iráni Huzesztán provincia, illetve az Eufrátesz, Tigris és Kárún folyók völgyei. A csoport életkörülményeit, lehetőségeit és a saját közösségeik közötti kapcsolatokat erősen befolyásolja az a tény, hogy évszázadok óta két külön államban élnek (korábban az Oszmán-Török Birodalomban és Perzsiában), valamint az, hogy az 1970-es évek vége óta a közösségek tagjai jelentős része külföldre emigrált.

A mandeusok létszámát szinte lehetetlen pontosan megállapítani, mivel sem Irakból, sem Iránból, sem a diaszpórából nem állnak rendelkezésünkre megbízható statisztikai adatok. Az *Encyclopædia Iranica* szerint összesen mintegy 50.000 mandeus él a világon.⁴ A mandeusok saját számításai szerint 2015 októberében nagyjából 60-70 ezer fő tartozott a mandeus közösségekhez világszerte.⁵ Jiří Gebelt cseh vallástudós véleménye szerint a létszámuk 15.000 és 150.000 közöttire tehető, ebből Iránban kb. 2-7 ezer személy él, a többiek Irakban és különböző nyugati államokban.⁶ Véleményünk szerint az egyes országok pontos adatai hiányában ennél konkrétabb számok inkább találgatásnak, mint megbízható becslésnek minősíthetők.

Mandaeans of Iraq and Iran. Their Cults, Customs, Magic, Legends and Folklore. Oxford, 1937. 15.

Lupieri, Edmondo F.: Mandaeans i. History. In: *Encyclopædia Iranica*, online kiadás, 2012. elérhetőség: <http://www.iranicaonline.org/articles/mandaeans-1> (utolsó letöltés: 2017. február 10.)

⁵ A Mandeus Egyesületek Uniójának (Mandaean Associations Union) tagja, a Mandeus Emberi Jogi Csoport (Mandaean Human Rights Group) közlése. Idézi Farhan, Salam, al Roomi Layla – Nashi, Suhaib: *Submission on behalf of the Mandaean Human Rights Group to the Human Rights Committee's Periodic Review of Iraq in October 2015.* Elérhetőség:

<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/CulturalHeritage/MandaeansHumanRightsGroup.pdf> utolsó letöltés: 2017. 02. 10.)

⁶ Gebelt, Jiří: Die Mandäer. In: Klöcker, Michael – Tworuschka, Udo (eds.): *Handbuch der Religionen. Kirchen und andere Glaubensgemeinschaften in Deutschland/im deutschsprachigen Raum.* Landsberg, 2006. VI – 2, 2.

A közösség eredete és történelme

Habár a mandeus vallás eredete és ókori történelme az utóbbi évszázadban számos történelmi, nyelvészeti kutatás és akadémiai vita tárgya volt, egységes álláspont máig nem alakult ki e tekintetben. Mivel a különböző álláspontok kimerítő bemutatása meghaladná a jelen tanulmány kereteit, csak a viták legfontosabb aspektusait foglaljuk össze.

A legtöbb kutató egyetért abban, hogy a mandeus vallás Palesztinában keletkezett nagyjából ugyanabban az időben, mint a kereszténység. A mandeusok eredetileg feltételezhetően egy gnosztikus zsidó vagy keresztény szekta tagjai voltak, akik valamikor az első és a negyedik század közötti időszakban, homályos körülmények között vándoroltak ki és telepedtek le Mezopotámiában.⁷ A vallás palesztinai eredetére egyrészt a sajátos rituálék utalnak, amelyekben központi szerepet játszik a folyó vízben zajló keresztelkedés, másrészt számos nyelvészeti, nyelvtörténeti kutatás bizonyítja.

A mandeus név eredete a *manda* (tudás, gnózis) kifejezéshez kapcsolódik, bár lehetséges, hogy ezt a kifejezést a hívők csak néhány évszázaddal a vallás kialakulása után kezdték el használni.⁸ Az európai tudomány különböző nevek alatt említette őket: János-keresztények, szabeusok, nazareusok vagy mandeusok.⁹ A mandeus teológiában továbbá központi kifejezés a *jardna* – folyó, illetve folyó

---

⁷ A mandeus eredetéről szóló elméletek és korai történelmük összefoglalásait l. pl. itt: Buckley, Jorunn Jacobsen: *The Mandaeans. Ancient Texts and Modern People*. Oxford, 2007. 3–6.; vagy Gebelt, Jiří: Bádání o mandejcích. Problémy, tendence a perspektivy. *Theologická revue*, 88. 2012. 315–339.

⁸ Gebelt, Jiří: Mandejské náboženství. *Religio IV*, 1996. 37–67, 37–38.

⁹ Gróf Kuun Géza: A mandeusokról. *Keresztény Magvető*, Szeptember-Október 1876, XI.évfolyam 5-ik füzet, 289–300.

http://epa.oszk.hu/02100/02190/00259/pdf/KM_1876_05_289-300.pdf (utolsó letöltés: 2017. 02. 10.)

víz, amely valószínűleg a Jordán folyó nevéből ered,¹⁰ és egyben a már említett folyó vizében zajló keresztelkedéshez kapcsolódik.

Az első tény, amit a mandeusok történelmét illetően teljes biztonsággal állíthatunk, az, hogy a muszlim hódítás idején már írásos formában létezett legalább egy szent írásuk.¹¹ A Korán több helyen is említi a mandeusokat *asz-szábaijjún* (szabeusok)¹² néven és a könyv népei közé sorolja őket. Például:

Bizony, azok, akik hisznek,
és azok zsidók, és keresztények
és a szábeusok, akik hittek Allahban
és az utolsó napban, és jótetteket
cselekedtek, nekik megszűnik a jutalmuk
Uruk előtt, és nem kell félniük,
és nem fognak szomorkodni.¹³

Mivel a mandeusokat a muszlim hódítás után a „könyves népek” közé sorolták és így elvileg szabadon gyakorolhatták vallásukat, viszonylag homogén közösségeket alkottak. A múltban – ritka, kivételes eseteken kívül¹⁴ – a többségi lakosság és az uralkodó

¹⁰ L. pl. Lidzbarski Mark: *Ginza der Schatz oder Das Grosse Buch der Mandäer*. Göttingen, 1925, V-VI. és Macúch, Rudolf: The Origins of the Mandaean and Their Script. *Journal of Semitic Studies* 16 (1971), 174–192.

¹¹ Ez minden valószínűség szerint a *Ginza Rabba*, azaz *A Legnagyobb Kincs*, a mandeus vallás fő szent könyve volt.

¹² Elsősorban a történelmi összeköttetésre utalva magunk a mandeusok gyakran használják az *aš-šābi'ūn* megjelölést, vagy *aš-šābi'a al-mandā'ija* formában, vagy pusztán *aš-šābi'a* ill. *aš-šābi'ūn* formában. Bővebben l. pl. Hämeen-Anttila, Jaakko: *The Last Pagans of Iraq: Ibn Wahshiyya and His Nabatean Agriculture*. Leiden, 2006.; vagy a legújabb kimerítő publikációt a mandeusokról: van Bladen, Kevin T.: *From Sasanian Mandaean to Šābians of the Marshes*. Leiden, 2017.

¹³ Korán 2:62; Következő megemlézéseket a mandeusokról ill. szábeusokról a 5:69 és 22:17 ájában találunk.

¹⁴ Lásd pl. a beszámolót a mandeusok üldözéséről a 18. században: Buckley, 2007. 23 és 78. A mandeusok ellen hirdetett háborúról a 14. században és a portugál gyarmatosítók erőszakos hittérítéséről a 16. és 17. században l. Drower

hatalom általában tolerálta őket. Jelentősen hozzájárulhatott eme kicsi és viszonylag specifikus közösség túléléséhez, hogy a mandeus hívők köreiből sem ma, sem a múltban nem voltak releváns politikai, illetve hatalmi ambíciók. Mivel maga a vallás és a közösség teljesen apolitikus, nem veszélyeztette az uralkodó hatalom pozícióját. Valószínűleg főleg ezért sikerült megőriznie a sajátos vallást, nyelvet és összetett rituális gyakorlatot.

A vidéki, szegényebb és általában kevésbé művelt mandeusok főleg mezőgazdasággal, horgászattal és hajógyártással foglalkoztak. A városi mandeusok jelentős része hagyományosan ezüst-, illetve aranyműves volt, ami elismert és tiszteletreméltó helyzetet biztosított nekik a társadalmon belül.

Mivel a közösség kezdetektől fogva erős hangsúlyt tesz egyrészt a tudásra, a *mandára* (mint maga a vallás neve is sugallja), másrészt a vallási szövegek leírására, megőrzésére és elemzésére, magától értetődő, hogy a szent szövegek ismerete szerves részét képezi a mandeus hagyománynak és mindennapi életnek. Így nem meglepő, hogy a középkorban mandeusok találhatóak például a klasszikus görög irományok fordítói között vagy a bagdadi orvosok, tudósok, filozófusok, csillagászok köreiből.¹⁵

A vallás és a szent írások

A mandeus vallás fő tanításait a *Ginza* (a nyugati irodalomban rendszerint „Kincsek” fordítják¹⁶, a Drower–Macúch mandeus-angol szótár szerint „Szent írások könyvtára” jelentéssel is bír)¹⁷,

Lady Ether Stefana: *The Mandaeans of Iraq and Iran. Their Cults, Customs, Magic, Legends and Folklore*. Oxford, 1937. 14–15.

¹⁵ Bővebben lásd Drower, Lady Ether Stefana: *The Mandaeans of Iraq and Iran. Their Cults, Customs, Magic, Legends and Folklore*. Oxford, 1937. 14.

¹⁶ A *Ginza* első fordítása nyugati nyelvre 1925-ben jelent meg Göttingenben, *Ginza der Schatz oder Das Grosse Buch der Mandäer* címmel. Szerzője Mark Lidzbarski, német nyelvész, elsősorban sémi nyelvek szakértője volt. Ez a fordítás lett a későbbi mandeus kutatás egyik alapja.

¹⁷ Drower, Ethel Stefana – Macúch, Rudolf: *A Mandaic Dictionary*. Oxford, 1963. 90.

illetve a *Ginza Rabba* („A legnagyobb kincs”) című szent könyvben foglalták össze valamikor a 2. és 7. század között. Ezek a szent iratok szolgáltak alapul ahhoz, hogy a Korán a mandeusokat a könyves népek közé sorolja. A legrégebb ismert és datálható mandeus írásos emlékek a 2–3. századból származnak. Ezek egyrészt imakönyvek fozslányaiban, másrészt rituális tálakon maradtak fenn, amelyek rituális feliratokat, szövegeket tartalmaznak.¹⁸ Mivel a *Ginza* eredeti példányai közül egy sem maradt fenn, a koráról és eredetéről csak közvetett bizonyítékok (például nyelvtörténeti adatok) alapján lehet hozzávetőlegeset mondani.

A *Ginza* két részből áll, a *Bal Ginzából* és a *Jobb Ginzából*. A *Bal Ginza* a fizikai halált követő életet és a túlvilágot mutatja be, elmeséli Ádám halálának történetét és azokat a zsoltárokat tartalmazza, amelyek a temetéseken és halotti megemlékezéseken hangzanak el. Feltételezhetően a szövegeket erősen befolyásolták a manicheus zsoltárok.¹⁹ A *Jobb Ginza* a vallás és társadalmi élet különböző aspektusaival foglalkozik. Leírja például a világ teremtését, a vallás történelmét, az etikai és morális előírásokat, stb.

A mandeusok a *Ginzán* kívül meglepő mennyiségű egyéb vallásos irattal is rendelkeznek. Ezt egyrészt az magyarázza, hogy hagyományosan nagyon fontosnak tartják a művelődést és oktatást, másrészt az, hogy az írott szövegek létezése, használata elengedhetetlen volt a fennmaradáshoz a dominánsan iszlám kulturális környezetben.

Ezek között kiemelt fontossággal bír a *Qolasztá* imakönyv, amely az egyes rituáléknál előadott imák, énekek és keresztlő liturgiák gyűjteménye. Az egyes imák különböző korszakokból származnak, és nem tudjuk, hogy a jelenleg ismert formában mikor gyűjtötték össze és jegezték le őket.

A *Qolasztá* jelentőségéhez hozzájárul az is, hogy az imákon kívül részletesen leírja az egyes rituálékat is (így a házasságkötési és temetkezési szertartást vagy egy pap felszentelésének a folyamatát). Továbbá asztrológiai naptárat is tartalmaz, amely pontosan kijelöli,

---

¹⁸ Bövebben Gebelt, 1996. 35-66 és 39-40.

¹⁹ Gebelt, 1996.

mely időszakok alkalmasak az egyes rituálék elvégzésére. Ezek a leírások kulcsfontosságúak a ritualitás megőrzése szempontjából egy olyan közösség számára, amely a múltban különböző csapások miatt többször is pap nélkül maradt,²⁰ és manapság apró szétszórt csoportokban él szerte a világban, miközben a viszonylag kevés²¹ felszentelt pap nem képes olyan rendszerességgel fenntartani az egyes mikroközösségek vallási és rituális életét, mint az évszázadokig megszokott volt. A *Qolasztá* tehát egy rendkívül jelentős dokumentum a mandeus papok és a laikus hívők számára, és a modern valláskutatóknak is fontos forrás.

Szintén nélkülözhetetlen írása a mandeus hagyománynak és kutatásának a *Drasa d-Jahjá*, Keresztelő Szent János könyve, amely *Drasa d-malikia*, azaz Királyok könyve néven is ismert. Keresztelő Szent János, kortársai és utódai életrajzait, műveit mutatja be, ezért értékes betekintést kínál a mandeus vallás történelmébe és önmeghatározásába, habár eredetisége kétes.

A *Harrán Gawaita* is, egy *našuraiia*²² csoport vándorlását írja le Palesztinából „Belső Harránba”. Habár az is kétséges, hogy valóban egy mandeus csoportról van-e szó, eme könyv relevanciája a

---

²⁰ Megemlíthetjük például a kolera-, illetve pestisjárványt (mindkét megjelöléssel találkozhatunk szakirodalomban), amely 1831-ben pusztított Huzesztán provinciában, főleg Sustár városában és környékén. A közösség állításai szerint áldozatául esett az összes mandeus pap és vallási kérdésekben művelt laikusokból kellett újjáépíteni a papságot. Bővebben pl. Arabestani, Mehrdad: *The Mandaean Religious System: From Mythos to Logos. Iran and the Caucasus*, 20. 2016. 182.; Gebelt, Jiří: Vývoj a proměny mandejské komunity. *Religio XVI*. 2008. 34-35.; Buckley, Jorunn Jacobsen: *The Mandaean: Ancient Texts and Modern People*. Oxford, 2002. 6.

²¹ Pontos adat nem áll a rendelkezésünkre.

²² Átírás: Drower, Ethel Stefana – Macúch Rudolf: *A Mandaic Dictionary*. Oxford, 1963. 285 szerint. A *našuraiia* kifejezés „ezotérikus tudással rendelkező személy” jelentéssel bír. A mandeus hagyományban ezzel a kifejezéssel azokat jelölik, akik „magasabb, titkos tudással” rendelkeznek. L. pl. Drower, Ethel Stefana: *The Secret Adam: The Study of Nasoraean Gnosis*. Oxford, 1960. ix.

mandeus tradícióban alátámasztja a mandeusok palesztin származásának elméletét.²³

A mandeus szöveges hagyomány ezen kívül nagy mennyiségű kommentárral rendelkezik, ami a papok és művelt laikusok számára lett leírva. Ezek száma jelentősen megnőtt az 1831-es járvány után, amikor a közösség igyekezett az addig szóban hagyományozott tudást és annak interpretációját írott formában megőrkíteni a következő generációk számára.

Maga a mandeus vallás egy komplex gnosztikus monoteista rendszer, amelyben megfigyelhetők az ábrahámí vallások, illetve a zoroasztrianizmus és manicheizmus jelei is. Teológiája dualista, kimagasló hangsúlyt helyez például a jó és a rossz, a föld és az ég, a fény és árnyék, vagy a test és a lélek ellentéteire. Ezt illusztrálja például a „Fény és Sötétség birodalmai” avagy a Jó és a Rossz világok folyamatos küzdelmének központi eszméje a mandeus vallásrendszerben.²⁴

A mandeus vallási rituálék, más közel-keleti vallásokhoz hasonlóan, erősen hangsúlyozzák a testi és a lelki tisztaságot.²⁵ A legismertebb és leggyakrabban végrehajtott rituálé a *maszbuta*, azaz keresztelés. Ezt elvileg valamilyen folyó vízében kellene végrehajtani minden vasárnap és jelentős vallási ünnepek, illetve átmeneti rítusok (pl. születés, házasságkötés) alkalmából. Az „élő,” tehát folyó víz azért nélkülözhetetlen, mert a mandeus tradíció szerint minden folyó a Fény birodalmából ered és Ádám megkeresztelése is a hagyomány szerint folyó vízében történt. Ez megmagyarázhatja miért kulcsszemélye a mandeus hagyománynak Keresztelő Szent János, miközben Jézust és az ábrahámí hagyomány

---

²³ Ezt a könyvet is Lady Drower fordításában ismerheti meg a nyugati olvasó: Drower, Ethel Stefana: *The Haran Gawaita and the Baptism of Hibil-Ziwa: the Mandaic text reproduced, together with translation, notes and commentary*. Citta del Vaticano, 1953.

²⁴ Bővebben lásd például Arabestani, Mehrdad, *The Mandaean Identity Challenge. From Religious Symbolism to Secular Policies*. Adelaide, 2010., vagy Gebelt, Jiří: K mandejským rituálům. *Pantheon* 7. 139–154.

²⁵ Bővebben lásd Arabestani, Mehrdad, *Ritual Purity and the Mandaeans' Identity. Iran and the Caucasus* 16 (2013) 153–168.

legtöbb prófétáját elutasítja. Maga a keresztelés megnyitja az utat a Fény birodalma felé, nélküle kizárt a lélek megváltása a testi halál után.

A *maszbuta* rituálénál legalább egy papnak kell jelen lennie. Nagyobb ünnepek illetve rituálék esetén csak a *maszbuta* elvégezése után következik a többi szertartás.

Mehrdad Arabestani iráni antropológus több tanulmányában is megjegyzi, hogy mind a testi és a lelki tisztaságra összpontosított figyelem, mind a meglehetősen összetett és időigényes ritualitás ugyanazt a célt követik: a csoport identitásának és egységének a megőrzését.²⁶ Mint számtalan kisebbség esetében a világ különböző régióiban, a komplex és szofisztikált külső rituális megnyilvánulások, amelyek rendszerint a közösség számos tagja jelenlétében zajlanak, feltételezhetően a kollektív identitás alkotását és fenntartását igyekeztek szolgálni és erősíteni a „mi” és „ők” világnézet által kreált diskurzusban.

A vallás duális jellegét és a testi és lelki tisztaság fontosságát tükrözik az étkezési előírások is. A legtöbb húsfajta fogyasztása tilos, mivel az állatok a tisztátlan földön élnek és más állatok húsát fogyasztják. A halak és szárnyasok fogyasztása (kivéve a ragadozó madarakat) azonban engedélyezett, mivel a víz és a levegő tisztának számít, ugyanígy a legtöbb zöldség, gyümölcs és gabonaféle, habár a földből származnak. Érdekes módon engedélyezett a birkahús fogyasztása is. Feltételezésünk szerint eme előírásnak pusztán praktikus okai vannak: a birka a Közel-Keleten a legelterjedtebb állatfajták közé tartozik, és a szárazság idején értékes proteinforrásnak számíthat.

---

²⁶ Arabestani Mehrdad: The Mandaeans' Religious System: From Mythos to Logos. In: *Iran and the Caucasus*, 20. 2016. 182; Arabestani, Mehrdad: The Mandaean Identity Challenge: *From Religious Symbolism to Secular Policies*. Paper presented at 18th Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia in Adelaide, 5-8 July 2010. Letölthető itt: https://www.researchgate.net/publication/289774221_The_Mandaean_Identity_Challenge_from_religious_symbolism_to_secular_policies (utolsó letöltés: 2017. 02. 10.)

A mandeus vallás elutasítja a jelentősebb személyes vagyon felhalmozását, továbbá tiltja például a válást és az alkohol fogyasztását. Az etikája lényegesen hasonlít a zsidó, keresztény és gnosztikus hagyományban található erkölcsi előírásokra. Fontos alkotóeleme az endogámia – egy mandeus, aki a vallási csoporton kívül házasodik, a közösség szemében nem számít többé mandeusnak, amint az esetleges visszatérésre sincs mód. A vallásnak nincsenek misszionárius törekvései, sőt, semmilyen módon sem engedélyezett az áttérés a mandeus hitre. A mai csekély számú mandeus közösségek komoly történelmi kihívásokkal néznek szembe. Az endogámiát illető szigorú előírások és az áttérés tilalma ugyanannyira veszélyeztetik a közösség fennmaradását, mint az aktuális külső tényezők, a politikai események.

A mai mandeusok

A mandeusok, más közel-keleti kisebbségekhez hasonlóan, jelenleg súlyos történelmi kihívásokkal néznek szembe. Annak ellenére, hogy egy vallási csoportról van szó, amely identikus előírások szerint éli a vallási és mindennapi életét, ugyanazt a liturgiai nyelvet használja és azonos hagyomány folytatójának vallja magát, mégis egyre szignifikánsabb különbségek figyelhetők meg az országhatárral elválasztott, Irakból és Iránból származó mandeusok között. Ez a jelenség elsősorban azzal magyarázható, hogy a mai Irak és Irán mandeusok által lakott területe évszázadok keresztül különálló birodalmak, államok (Oszmán Birodalom és Szafavida Perzsia, Irak és Irán) részei voltak. A határ mentén és azon keresztül ugyan mind a mandeusok, mind a lakosság többi része fenntartotta a szociális és gazdasági kapcsolatokat, mégis, a politikailag különválasztott fejlődés a modern történelem során szembeötlő eltérésekhez vezetett az iraki és iráni közösségek szociális struktúrájában és önmeghatározó mechanizmusában. Ezeket talán a nyelvi, illetve etnikai identitás kérdése illusztrálja a legjobban.

Nyelv és etnikai identitás

A mandeusok saját liturgikus nyelvvel rendelkeznek, amely a kései arámi nyelvek közé tartozik.²⁷ A mandeus nyelvet, illetve annak modern dialektusát, az iráni mandeusok jelentős része a mai napig beszéli, habár azt gyakran befolyásolja a perzsa és a helyi arab tájszólás. Velük szemben az iraki mandeusok szinte kizárólag vallási célokra, a liturgiában használják a nyelvüket, míg a mindennapi kommunikációban a helyi arabot részesítik előnyben. Kutatásunk során a legtöbb megkérdezett iraki származású hívó a nyelvet nem is mandeusnak nevezte, hanem aráminak, és saját nemzeti identitását irakinak nevezte.²⁸ Ezért tehát nem lehetséges egyértelműen megállapítani, hogy a mandeusok kizárólag vallási, avagy vallási és etnikai csoportot alkotnak-e.

A 2015 novemberében végzett németországi és dániai kutatásunk során a megkérdezettek mindegyike hasonlóan válaszolt a nyelv használatával összefüggő kérdésekre. „Mi, iraki mandeusok, az arámi, vagyis mandeus nyelvet, csak a *mandiban*²⁹ használjuk, imádkozásnál, a *maszbutánál* és nagy ünnepeknél. Egymás között arabul beszélünk, a hazánk dialektusát használjuk. Iránban a

²⁷ A klasszikus és modern mandeus nyelv több nyelvészeti kutatás célja volt, lásd pl. Lidzbarski, Mark: *Ginza der Schatz oder Das Grosse Buch der Mandäer*. Göttingen, 1925.; Macúch, Rudolf: *Handbook of Classical and Modern Mandaic*. Berlin, 1965.; Drower, Ethel Stefana – Macúch Rudolf: *A Mandaic Dictionary*. Oxford, 1963.

²⁸ Ez természetesen szélesebb vita tárgya lehetne. Az iraki mandeusok esetében lehetetlen egyértelműen megfogalmazni az etnikai identitás meghatározását, mivel maga az önazonosítás egyénről egyénné eltérő, individuális tapasztalatok és attitűdök formálják. Találkozhatunk olyan szövegekkel is, amelyek az iraki mandeusokat kétségkívül etnikai csoportnak nevezik annak ellenére, hogy a saját nyelvét (illetve annak dialektusait) mindennapi kommunikációban nem használják; l. pl. Alshairy, Sabih: B-šumaihun d-haii rabbi – Im Namen des erhabenen Lebedingen: Die Bedeutung von Rudolf Macuchs Forschungen für die Mandäer im Irak. In: Voigt, Rainer (ed.): *Und das Leben ist siegreich! And Life is Victorious! Mandäische und samaritanische Literatur. Mandaean and Samaritan Literature*. Wiesbaden, 2008.

²⁹ Mandeus szentély, imaház.

mandeusok egymás között is a mandeust beszélük, de az olyan mandeus is, meg nem is, annyira sok benne a perzsa és az arab szó. Mi meg arabul beszélünk, de sok arámi, vagyis mandeus szót is használunk a nyelvünkben.”³⁰ Ez és hasonló nyilatkozatok a következő konklúziókhöz vezetnek:

Az iraki mandeusok többsége a saját nyelvét nem mandeus nyelvnek hívja, hanem aráminak. Tehát nem tartják saját identitásuk kulcsfontosságú tényezőjének, és a külső megfigyelő számára könnyebb identifikáció céljával igyekeznek egy nagyobb nyelv-, illetve szociális vagy polgári csoporttal azonosulni.

Habár az iráni és iraki eredetű mandeusok, főleg a papok és vallási vezetők, kapcsolatban állnak egymással hazájukban és a diaszpórában egyaránt, és a vallási gyakorlatban nem tesznek különbséget a különböző országokból származó hívők között, mégis tisztában vannak a két országból származó hívők etnikai és polgári hovatartozását illető különbségekkel.

Az Irakból származó mandeusok külső megfigyelő előtt nem szívesen vallották be, hogy aktív mindennapi kommunikációban nem használják nyelvüket, sőt, a laikus hívők jelentős része sose sajátította el olyan szinten, hogy képes lenne rá, annak ellenére, hogy a papok és művelt laikusok sok időt és energiát fektetnek a gyerekek és fiatalok nyelvi oktatásába. A megszólított Irakból származó mandeusok igyekeztek rámutatni arra, hogy az iráni mandeusok sem használják valójában a nyelvet, hanem a mandeus, perzsa és arab hibrid keverékét alkalmazzák a mindennapi beszédben. Feltételezhetően elsősorban a szegényérzetüket igyekeztek leplezni, de rámutattak egy, többnyelvű régiókban viszonylag elterjedt jelenségre, a jövevényszavak gyakori használatára. Huzesztán tartomány nyelvészeti térképe rendkívül komplex, számos perzsa dialektussal, mezopotámiai arab tájszólással, kurddal és török nyelvekkel találkozhatunk itt, és természetes, hogy az egyes nyelvek és dialektusok az évszázadok során befolyásolták egymást. A legfőbb befolyással természetesen a hivatalos perzsa és a tartományban második legelterjedtebb helyi arab dialektus bír.

---

³⁰ Interjúalany, Dachau (2015. november)

Ugyanakkor, számtalan nyelvi befolyás ellenére (vagy épp ellenkezőleg, hála a provincia jelentős diverzitásának és az abból fakadó viszonylag magas toleranciának az etnikai, vallási vagy más kisebbségek iránt), sikerült a közösségnek megtartani a saját, egyedi nyelvét, amelynek aktív szókincse az évszázadok során természetes változásokon ment át.

Nem tudni pontosan mikor kezdődött az Eufrátesz jobb partján (Irakban) élő mandeusok nyelvi asszimilációja, de amint Lady E. S. Drower, az első európai mandeus kutatók egyike leírja, már a 20. század elején bőven folyamatban volt: „Minden utasítást, minden legendát arabul kaptam, alkalomadtán egy-egy mandeus szóval, mivel a *raṭna* (a mindennapi mandeus köznyelv) kiesik a használatból, és a mandeusok az egész országban arabul beszélnek.”³¹

A mai mandeusok – Irán

Az iráni mandeusok számára a modern történelem első nagy csapása a már említett kolera-, illetve pestisjárvány volt, amely a 19. század harmincas éveiben érte a régiót. A járványnak az összes magas rendű mandeus pap áldozatául esett. A művelt laikus rétegnek hála azonban sikerült megmenteni a közösség vallási életét, de évtizedekig tartott, amíg felnőtt egy új papgeneráció, és az addig szóban átadott hagyomány egy része mindörökké elveszett.³²

Röviddel azután, hogy a közösségnek sikerül felépülnie, és teljes mértékben felújítani az aktív vallási életét, az 1870-es években Sustar városában a többségi lakosság tagjai lemészárolták az ott élő mandeusok jelentős részét.³³

A Pahlavi-rezsim viszonylag toleráns volt a kisebbségekkel szemben, így a közösség számára a következő súlyos kihívást az iráni iszlám forradalom és az Iráni Iszlám Köztársaság megalapítása

---

³¹ Drower, 1937, xxii.

³² Bővebben Arabestani, 2016. 182; Jacobsen 2002. 6.; Gebelt, 2008. 34–35.

³³ Az esemény konkrét okai, lezajlása és áldozatai száma nem ismert. Buckley, 2002. 6.

jelentette. Az 1979-ben elfogadott alkotmány ugyanis nem említette a mandeusokat az államilag elismert vallási közösségek között,³⁴ tehát legálisan nem tudták gyakorolni vallásukat. Ez erősen befolyásolja a rituális, vallási, közösségi és praktikus mindennapi életet egyaránt. Iránban azok a vallási kisebbségek, amelyek nincsenek államilag elismerve, nem tarthatnak vallási gyülekezeteket nyilvános, illetve e célra kitűzött helyen (nem is alapíthatnak vagy üzemelhetnek ilyet), nem publikálhatnak semmilyen vallási irodalmat és nem tarthatnak hivatalosan vallási oktatást a gyermekeik számára. Röviddel a forradalom után a mandeusok, akik állami alkalmazottak voltak, és továbbra is ragaszkodtak a vallásukhoz, el lettek bocsájtva az állásukból. A fiatal mandeusok egyetemre jutása ma is problematikus (illetve hivatalosan tiltott).³⁵

A helyi többségi lakosság és a hatóságok, tekintettel a szinte másfél évezredes együttélésre és a közösség apolitikus jellegére, rendszerint tolerálja a mandeusokat, a forradalom óta azonban mégsem ritkaság a közösség tagjainak megfélemlítése, verbális vagy fizikai zaklatása a többségi lakosság, illetve a hatóságok részéről.³⁶

A mandeusok jelenlegi hivatalos státusza Iránban nem teljesen egyértelmű. Számos próbálkozás történt mind a mandeusok, mind a többségi lakosság részéről annak érdekében, hogy a mandeusokat az

---

³⁴ Az Iráni Iszlám Köztársaság Alkotmánya, 1. fejezet: Általános elvek, 13. cikk: „A zoroasztriánus, zsidó és keresztény irániak az egyetlen elismert vallási kisebbségek, akik, a jogrend szabályain belül, szabadon gyakorolhatják a vallási rítusait és szertartásait és saját kánonuk szerint rendelkezhetnek személyi ügyek és vallási oktatás kérdéseiben.” Elérhetőség:

<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> (angol nyelven; utolsó letöltés: 2017. 09. 13.)

³⁵ Lásd pl. Gebelt, Jiří: Dnešní Mandejci. *Antiqua Nova VII*, 2007. 61–70, 62.

³⁶ Ezekről elsősorban különböző emberi jogokkal foglalkozó civil, illetve kormányközi szervezetek számolnak be. Hasznos, de nem százszázalékosan megbízható adatokat meríthet belőlük a kutató, ritkán kimerítőek, és gyakoriak bennük a tényszerű hibák. A legrészletesebb információkat a Mandeus Egyesületek Unióján (Mandaean Associations Union) belül működő Mandeus Emberi Jogi Csoport (Mandaean Human Rights Group) kínálja. A honlapján részletes jelentéseket közöl a mandeusok helyzetéről Irakban és Iránban. Lásd <http://www.mandaeanunion.com/mhrg> (utolsó letöltés: 2017. február 14.)

iráni törvények is ismerjék el a „könyv népeként”.³⁷ Ennek ellenére az iráni alkotmány a mai napig nem sorolja a mandeusokat az államilag elismert kisebbségek közé és ebből kifolyólag a közösségnek nincsenek politikai jogai (például képviselője az iráni Nemzetgyűlésben).

A közösség mégsem él illegálisan. Több civil, illetve kormányközi szervezet arról számol be, hogy a szabeus-mandeus vallási kisebbséget törvényileg a keresztények közé sorolták. „Annak ellenére, hogy a szabeus-mandeusok nem tartják saját magukat kereszténynek, a kormány keresztényként kezeli őket, és így a három elismert vallási kisebbség közé sorolja őket.”³⁸

Azonban ez a definíció helytelen. Khamenei ajatollah a mandeusok helyzetéről szóló 321. számú fatvája szerint:

„321 sz. kérdés: Sok olyan ember él Huzesztánban, aki szabeusnak nevezi magát, és azt állítja, hogy János Próféta (a. sz.) követője és birtokolja az írását. Vallástudósok azt is megállapították, hogy ők a szabeusok, akiket a Korán említ. Kérem, magyarázza el, hogy ők a könyves népek közé tartoznak-e.

Válasz: A könyves népek szabálya alkalmazható erre a csoportra.”³⁹

Így tehát a mandeus közösség, mint könyves nép, Iránban viszonylag szabadon gyakorolhatja a vallását, amennyiben a publikus vallási megnyilvánulások nem állnak szemben az iszlám köztársaság törvényeivel. Például megtarthatja a vasárnapi

³⁷ Bővebben I. Gebelt, 2008. 46-47.; Sanasarian, Eliz: *Religious Minorities in Iran*. Cambridge, 2004. 64–71.

³⁸ UK Home Office: *Country Information and Guidance Iran: Christians and Christian Converts*. London, 2015, 9. Elérhetőség:

<https://www.gov.uk/government/publications/iran-country-policy-and-information-notes> (utolsó letöltés: 2017. 02. 13.); US Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, *International Religious Freedom Report for 2014. Iran*. Elérhetőség:

<https://www.state.gov/documents/organization/238666.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 02. 13.)

³⁹ A fatwa angol fordítása letölthető itt: <http://www.leader.ir/en/book/23> (utolsó letöltés 2017. szeptember 30.)

maszbutát, kivéve a muharram és ramadán hónapjait, amikor nyilvánosan kizárólag a síita vallásgyakorlatot engedélyezik.⁴⁰

Eme relatív szabadság ellenére az iráni mandeusok mindennapjai az elmúlt évtizedekben távolról sem voltak problémamentesek. Az 1980-ban kitört iraki-iráni háború súlyos csapásként sújtotta az iráni mandeus közösséget, különösen, hogy a közösség a háborús zónában él. A nyolcéves kemény harcok során több százezer ember vesztette életét mind iraki, mind iráni oldalon. A harcok legjelentősebb része az irak-iráni határ mentén zajlott, így Iránon belül Huzesztán provincia, a mandeusok hagyományos hazája, volt a legnagyobb pusztításnak kitéve.

Mindez komoly változásokhoz vezetett a közösségek társadalmi struktúrájában. Az iszlám forradalmat és az irak-iráni háború kitörését követően jelentős migráció figyelhető meg nem csak a mandeus közösségek esetében, hanem az egész országban. A hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes években kétfajta migrációt láthatunk: Iránon belül és azon kívül.

Az országban belüli migráció már a forradalom előtt kezdődött és nagyjából megfelelt annak a tendenciának, ami az elmúlt évszázadban az egész világon megfigyelhető: az emberek oktatási lehetőségek miatt vagy gazdasági okokból elhagyják lakhelyeiket, de akár a saját régiójukat is, és a saját országukon belül valamelyik nagyobb városban telepednek le. Irán, és azon belül a mandeus közösség sem kivétel ez alól a globális migrációs trend alól. Így alakultak ki a 20. század folyamán új mandeus közösségek például Teheránban, Karadzsbán vagy Sírázban. Egyidejűleg az eredeti huzesztáni közösségek létszáma csökkent, ami negatívan befolyásolta túlélési és fejlődési esélyeiket és képességüket.

Ezek a részben természetes, részben erőszakkal kiváltott változások kétfajta módon hatottak az Iránban maradt közösségekre és egyénekre. Némely esetekben, főleg ha egyének vagy nukleáris

---

⁴⁰ Mivel terepkutatásunk muharram hónapra esett, nem tudtuk megtekinteni a *maszbutát* vagy más nyilvános rituálét. Ilyenkor a közösség a *mandíban*, illetve a közös irodákban, könyvtárban, tantermekben vagy magánházakban gyülekezik közös vallásgyakorlatra.

családok elköltöztek a származási régiójukból olyan városokba, ahol mandeus közösség nem létezett vagy nagyon kis létszámú volt, a vallási gyakorlat és az egyéni vallásosság mértéke gyakran csökkenő tendenciát mutat.⁴¹ E jelenség okai gyakran kizárólag praktikusak (pap és nagyobb közösség hiánya), de sok esetben közrejátszik az üldözéstől való félelem vagy a teljes integráció, illetve asszimiláció többé vagy kevésbé önkéntes választása.⁴²

Másrészt több kisebb közösségben Iránon belül és a diaszpórában is megfigyelhető intenzív igyekvés a vallás, a hagyomány és a mandeus identitás megőrzésére és terjesztésére a közösségbe született hívők között. Ennek kiváló példája az ahvázi mandeus közösség, amely élén a nyolcvanas évek óta máig Szálem Csoheili sejk áll. Csoheili sejk és a közvetlen családja, munkatársai jelentős erőfeszítéseket tesznek a közösség működése és fejlesztése érdekében. A hagyományos rituálék megőrzésén kívül oktatást szerveznek és tartanak a gyerekeknek és fiataloknak. Anyagi forrásokat keresnek az aktív közösségi élet fejlesztéséhez és a diaszpórában élő papok oktatásához és támogatásához.⁴³

Az iráni mandeusok nemzetközi migrációja is az iszlám forradalomhoz kötődik, azaz nagyobb számban 1979 után következett be. Az iráni mandeusok főleg Ausztráliába költöztek a nyolcvanas években. Hamarosan többé-kévesbé szervezett közösségeket alapítottak és igyekeztek megtartani vallási és kulturális hagyományukat. Ez nem volt egyszerű, mivel kezdetben a laikus hívőkkel nem érkezett magas rangú pap, aki képes lett volna biztosítani az aktív rituális vallási élet megfelelő formáit a közösség számára. 1996 óta Szálem Csoheili sejk rendszeresen ellátogat Ahvából Ausztráliába, így biztosítva a közösségnek a szükséges szervezést és struktúrát.⁴⁴ Ma rendszeresen tart a közösség *maszbutát*

---

⁴¹ Strukturált interjúk a közösség tagjaival Ahvázban (2015. október)

⁴² Uo.

⁴³ Aktív megfigyelés és strukturált interjúk a közösség tagjaival Ahvázban (2015. október)

⁴⁴ Ma több „sajat” papja van az ausztráliai mandeus közösségnek, pontos szám nem áll a rendelkezésünkre.

és hagyományos vallási ünnepeket. Új-Dél-Walesban a mandeusoknak saját imaházuk van, ahol vallási összejöveteleken, istentiszteleteken kívül nyelv- és vallásoktatást is végeznek.⁴⁵

Jelentős iráni származású mandeus közösségeket az Egyesült Államokban is találhatunk. Szintén nagyrészt a nyolcvanas évek folyamán emigráltak és kisebb gyülekezeteket alapítottak. Esetükben nem figyelhető meg akkora mértékű szervezettség, mint az ausztrál diaszpórában, a közösségek inkább lokális szinten működnek.⁴⁶ Ezt elsősorban azzal magyarázhatjuk, hogy az USA-ba politikai okokból nem tudott ellátogatni egyik vallási vezető sem Iránból, hogy személyes példát mutasson és aktív kapcsolatot tartson fenn a közösségek között. A mai USA-ban élő közösségek megosztottságának másik oka az, hogy 2003 után több száz⁴⁷ mandeus érkezett Irakból az Egyesült Államokba. Az iraki és iráni származású mandeusok közötti feljebb említett különbségek, például a nyelvi különbségek, a vallási és kulturális közelség ellenére is ebbe az irányba hatottak.

A mai mandeusok – Irak

Irakban egészen a 2003-as háborúig a mandeusok viszonylag nyugalomban éltek. Az államilag elismert vallási kisebbségek közé tartoztak, többnyire szabadon gyakorolhatták vallásukat, tarthatták ünnepeiket. A mandeus férfiak fel voltak mentve a katonai szolgálat alól.⁴⁸ A 20. század folyamán a közösség hasonló társadalmi átalakuláson ment keresztül, mint Iránban. Az országon belüli városi migráció itt is főleg gazdasági okokból és a felsőoktatás lehetőségei miatt következett be. A társadalmi és vallási dezintegráció azonban nem volt akkora mértékű, mint Iránban, mivel Irakban 2003 előtt lényegesen több mandeus élt és a nagyobb városokban is (mint

---

⁴⁵ <http://www.mandaeansynod.org.au/index.html> (utolsó letöltés 2016. 06. 28.)

⁴⁶ Lásd pl. <http://www.mandaeanca.com/index.html> (utolsó letöltés: 2016. 06. 28.) vagy <http://mandaeandc.org/default.htm> (utolsó letöltés: 2016. 06. 28.)

⁴⁷ Pontos statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre.

⁴⁸ Lásd pl. Gebelt, 2008. 33–55, 34.

Bászra vagy Bagdad) évszázadok óta működtek kisebb-nagyobb mandeus közösségek.

Azonban már maga az Irak Szabadságáért nevezett hadművelet körülbelül húsz mandeus életet követelt⁴⁹, és a politikai instabilitásnak, amely rövidesen bekövetkezett, nagyrészt a vallási kisebbségek lettek a célpontjai.

A háborút követően 2005-től érvényben lévő iraki alkotmány rendelkezik a mandeusokról is: „Az alkotmány garantálja az iraki nép többségének iszlám identitását és garantálja a teljes vallási jogokat, beleértve a vallási meggyőződés és gyakorlat szabadságát minden egyénnek, mint például a keresztényeknek, jazídiknek és mandeus-szabeusoknak.”⁵⁰

Ez elvileg azt jelenti, hogy az Irakban élő mandeusok törvényileg sokkal jobb helyzetben vannak, mint iráni hívőtársaik. Azonban a mindennapi valóság ettől lényegesen eltér. Számptalan beszámoló szól a mandeusok ellen elkövetett különböző atrocitásokról – megfélemlítéstől és nők erőszakos lefátyolozásától, kényszerített áttéréseken és körülmetéléseken keresztül egész a szervezett gyilkosságokig és mérsárlásokig.⁵¹

Hasonlóan más iraki vallási kisebbségekhez, a mandeusok jelentős része is az emigrációt, illetve a menekülést választotta. Az iraki mandeusok nem egyszerre és nem egy célországba távoztak. A migráció fokozatos volt és elsősorban a környező országokba vezetett – Szíriába, Jordániába, Törökországba és az iraki Kurd Regionális Kormányzat területére. A közel-keleti menekülttáborokban máig számos mandeus család él, amely nem tud, vagy nem akar harmadik országba jutni.⁵² A többiek Ausztráliában, Kanadában, az Egyesült Államokban és különböző

⁴⁹ Gebelt, 2008. 48.

⁵⁰ *Irak alkotmánya*, Első rész: Alapelvek, Cikk 2. Az iraki alkotmány angol verziója letölthető itt: (letöltve 2017. 10. 28.)

⁵¹ Lásd pl. a Mandeus emberi jogi csoport (Mandaean Human Rights Group) évi beszámolóját a honlapon; Gebelt, 2007. 64.; Reinke, Sarah: Mandäer im Irak: *Seit Jahrhunderten verfolgt – heute akut in ihrer Existenz bedroht*. Göttingen, 2006

⁵² Konkrét megbízható számadatok nem állnak rendelkezésünkre.

észak- és nyugat európai országban szereztek menedékjogot az UNHCR áttelepítési programjának segítségével.

Európán belül a legnagyobb és legszervezettebb mandeus közösség Svédországban él, kb. 8500 hívő alkotja.⁵³ Rendszeresen tartják a *maszbutát* és egyéb vallási rituálékat (téli is, mivel rendelkezésükre áll egy keresztelésre alkalmas melegvízes medence).⁵⁴ A közösség élén a rendkívül aktív Iszám al-Szuhairi pap áll.

Németországban pillanatnyilag mintegy 2200 mandeus él.⁵⁵ A közösségi vallási élet szervezése viszonylag komplikált, mivel az egyes családok az ország különböző régióiban élnek, ezért a nagy közösségi találkozások időigényesek és anyagilag megterhelőek. Az országban egyelőre nincs hivatalos imahely, a hívők nagyobb csoportban vagy a szabad természetben, vagy bérelt helyiségekben találkoznak.

Dániában körülbelül 650 mandeus él.⁵⁶ Ezeknek nagyjából a fele Koppenhágában és a közvetlen környékén található, a többi szétszórva az egész ország területén.⁵⁷ Ezért itt sem egyszerű a közösséget összehozni és általában csak nagyobb vallási ünnepeken sikerül. A közösségnek van egy *mandija*, amely Észak-nyugat-Dániában, Løgstør város közelében található.

A mandeus papok és művelt laikusok egyaránt igyekeznek a diaszpórában is megőrizni a vallási gyakorlatot és a közösségek

⁵³ Hivatalos statisztikai adatok nem állnak rendelkezésünkre, ugyanezt a számot adta meg mindegyik megkérdezett a kutatásunk során.

⁵⁴ Interjúalany, Dachau, Interjúalany, Løgstør (2015. november)

⁵⁵ REMID: Religionswissenschaftlicher Medien- und Informationsdienst e. V. *Religionen & Weltanschauungsgemeinschaften in Deutschland: Mitgliederzahlen*. 2013. https://www.remid.de/info_zahlen/verschiedene/ (utolsó letöltés: 2016. január 29.)

⁵⁶ Steen A. – Nielsen, Jens Beck: Mandæerne dropper slagting uden bedøvelse, In: *Berlingske* 13. 8. 2015. <https://www.b.dk/nationalt/mandaeerne-dropper-slagting-uden-bedoevelse> (utolsó letöltés: 2016. május 20.) és Schou, Kim – Højland, Marie-Louise: Hvem er mandæerne? In: <https://www.religion.dk/viden/hvem-er-mand%C3%A6erne> (letöltve 2016. május 20.)

⁵⁷ Interjúalany, Løgstør (2015. november)

összetartozását. Ezt azonban számos külső faktor nehezíti. Elsősorban a földrajzi akadályokat említhetjük. A közösségek az országaik különböző részeiben élnek, ezért a gyakori találkozások az idő hiányában és anyagi okokból megvalósíthatatlanok. Másodsorban, a diaszpórában kevés az aktív pap: Németországban jelenleg „négy vagy öt”⁵⁸ pap él, Dániában „egy, de járnak kiszolgálni Svédországba és Ausztráliába és onnan is ide,”⁵⁹ ami jelentős nyomást jelent a papokra, akik igyekeznek a földrajzilag szétszórt közösségeket kiszolgálni, de fizikailag képtelenek a diaszpórában megtartani az összes vallási gyakorlatot ugyanabban az időben, mint a mandeusok hazájában (például a *maszbutát* minden vasárnap). A harmadik, és talán legfontosabb faktor, az éghajlat, amely Nyugat- és Észak-Európában lényegesen eltér a közel-keletitől. Mivel a mandeusok aktív vallási élete szinte minden formája kültérben zajló vízbemerülést igényel, ez Európában csak késő tavasztól kora őszig valósítható meg.

A mandeusok vallási élete tehát nemcsak a hazájukban, hanem a diaszpórában is lényegesen korlátozva van, ami idővel bizonyára erős befolyással lesz a vallási és etnikai identitásérzetükre is. A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy az egyre fogyó mandeus közösség túlélési esélyei úgy a Közel-Keleten, mint a diaszpórában minden erőfeszítés ellenére egyre csekélyebbek, hiszen a közösségi alkalmak megtartása egyre nagyobb akadályokba ütközik.

Felhasznált irodalom

Arabestani, Mehrdad: *The Mandaean Identity Challenge. From Religious Symbolism to Secular Policies*. Adelaide, 2010.

Arabestani, Mehrdad, *Ritual Purity and the Mandaean Identity. Iran and the Caucasus 16. (2013)* 153–168.

---

⁵⁸ Interjúalany, Dachau (2015. november)

⁵⁹ Interjúalany, Løgstør (2015. november)

- Arabestani, Mehrdad: The Mandaeans' Religious System: From Mythos to Logos, *Iran and the Caucasus*, 20 (2016). 261-276.
- Alsohairy, Sabih: B-šumaihun d-haiia rabbi – Im Namen des erhabenen Lebedingen: Die Bedeutung von Rudolf Macuchs Forschungen für die Mandäer im Irak. In: Voigt, Rainer (ed.): *Und das Leben ist siegreich! And Life is Victorious! Mandäische und samaritanische Literatur. Mandaean and Samaritan Literature*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2008.
- Bladen, Kevin T.: *From Sasanian Mandaeans to Šābians of the Marshes*. Leiden: Brill, 2017.
- Buckley, Jorunn Jacobsen: *The Mandaeans: Ancient Texts and Modern People*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Buckley, Jorunn Jacobsen: *The Mandaeans. Ancient Texts and Modern People*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Country Information and Guidance Iran: Christians and Christian Converts*. London, 2015,
- Drower, Ether Stefana: *The Mandaeans of Iraq and Iran. Their Cults, Customs, Magic, Legends and Folklore*. Oxford: Clarendon Press, 1937.
- Drower, Ethel Stefana: *The Haran Gawaita and the Baptism of Hibil-Ziwa: the Mandaic text reproduced, together with translation, notes and commentary*. Roma: Citta del Vaticano, 1953.
- Drower, Ethel Stefana: *The Secret Adam: The Study of Nasoraean Gnosis*. Oxford: Clarendon Press 1960.
- Drower, Ethel Stefana – Macúch, Rudolf: *A Mandaic Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1963.
- Gebelt, Jiří: Mandejské náboženství. *Religio IV*, 1996. 37–67.
- Gebelt, Jiří: Die Mandäer. In: Klöcker, Michael – Tworuschka, Udo (eds.): *Handbuch der Religionen. Kirchen und andere Glaubensgemeinschaften in Deutschland/im deutschsprachigen Raum*. Landsberg, 2006.

- Gebelt, Jiří: Bádání o mandejcích. Problémy, tendence a perspektivy. *Theologická revue*, 88. 2012. 315–339.
- Gebelt, Jiří: Vývoj a proměny mandejské komunity. *Religio XVI*. 2008. 34–35.
- Gebelt, Jiří: K mandejským rituálům. *Pantheon* 7. 2010, 139–154.
- Gebelt, Jiří: Dnešní Mandejci. *Antiqua Nova VII*, 2007. 61–70,
- Farhan, Salam, al Roomi Layla – Nashi, Suhaib: *Submission on behalf of the Mandaean Human Rights Group to the Human Rights Committee's Periodic Review of Iraq in October 2015*.
- Hämeen-Anttila, Jaakko: *The Last Pagans of Iraq: Ibn Wahshiyya and His Nabatean Agriculture*. Leiden: Brill, 2006.
- Lidzbarski, Mark: *Ginza der Schatz oder Das Grosse Buch der Mandäer*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1925.
- Lupieri, Edmondo F.: Mandaean in History. In: *Encyclopædia Iranica*, online kiadás,
- Gróf Kuun Géza: A mandeusokról. *Keresztény Magvető*, XI. évfolyam 5-ik füzet, 1876, szeptember-október, 289–300.
- Lidzbarski Mark: *Ginza der Schatz oder Das Grosse Buch der Mandäer*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1925.
- Macúch, Rudolf: *Handbook of Classical and Modern Mandaic*. Berlin: Walter de Gruyter 1965.
- Macúch, Rudolf: The Origins of the Mandaean and Their Script. *Journal of Semitic Studies* 16. (1971), 174–192.
- Reinke, Sarah: Mandäer im Irak: *Seit Jahrhunderten verfolgt – heute akut in ihrer Existenz bedroht*. Göttingen, 2006.
- RE MID: Religionswissenschaftlicher Medien- und Informationsdienst e. V. *Religionen & Weltanschauungsgemeinschaften in Deutschland: Mitgliederzahlen*. 2013.
- Sanasarian, Eliz: *Religious Minorities in Iran*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Schou, Kim – Højland, Marie-Louise: Hvem er mandæerne? In: <https://www.religion.dk/viden/hvem-er-mand%C3%A6erne> (letöltve 2016. május 20.)

Steen A. – Nielsen, Jens Beck: Mandæerne dropper slagtning uden bedøvelse, *Berlingske* 13. 8. 2015.

KATARINA SOMODIOVÁ
Mandaeans in the Middle East and in Europe

The paper attempts to present the current political and social situation of the Mandaeans, an ancient and tiny religious/ethnic minority of Iraq and Iran, in their homelands, as well as in the diaspora. The paper focuses on the challenges these communities have faced as a result of certain events, such as the 1979 Revolution in Iran, the Iraq-Iran war, the 2003 military operation in Iraq, and the still ongoing migration within their homelands as well as to third countries. The paper discusses the impact of these events on the everyday functioning of the communities, their self-identification, their self-preservation, and the possibilities of survival.

Keywords: Mandaean, Mandaic, Iraq, Iran